

УДК 811.161.2:001(477)(092)

В. П. Мацько

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ПЕДАГОГІЧНІ НАСТАНОВИ ІВАНА ОГІЄНКА З МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ПАМ'ЯТОК ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано методичні поради, педагогічні настанови Івана Огієнка студентам палеографічного семінару при Варшавському університеті щодо опису кирилівських стародруків, а також методологію досліджень давньої української літератури. Доведено, що у своїй практичній науковій діяльності І. Огієнко-учений вдавався до лінгво-історичного, палеографічного, зіставного, аналітичного, біографічного, естопсихологічного, бібліографічного методів дослідження творів давнини. Означені методи втілено у його працях, які не втратили своєї актуальності, вони і нині можуть слугувати зразком для філологічних студій.

Ключові слова: методологічна система, кирилівські стародруки, текст, методи, науковий апарат, бібліографія, давня українська література.

Науковцями доведено, що методологія літературознавства є системою наукових методів, до яких вдається наука про літературу, включаючи їх теоретичне осмислення. Проблема методології літературознавства досі залишається відкритою, а методи дослідження пам'яток давнини й поготів. У добу соціалізму вона зводилася до єдиної марксистсько-ленінської методології, ключовим моментом якої була ленінська з вивчення художньої літератури. Цій проблемі присвячували свої наукові розробки І. Козлик [2, с.2-9], В. Лесик [3], З. Мітосек [4], В. Удалов [11], К. Фролова [12] та ін.. Хоча польська дослідниця З. Мітосек, заторкуючи плюралізм методологій, резюмує, що «нині не випадає говорити про методологію літературних досліджень в однині, бо ж існують різні методології, які доповнюють чи заперечують одна одну, чи вступають в діалогічну взаємодію» [3, с.14], все ж методики досліджень давньої україн-

ської літератури «множина» не заторкує. Тому актуально на сьогодні залишається означена тема, винесена нами у заголовок статті.

Мета дослідження – проаналізувати педагогічні настанови, методи І. Огієнка в ділянці студіювання текстів давньої української літератури.

І. Огієнко-емігрант доводив, що дефінітивний текст будь-якого твору зводиться до наявної в ньому національної ідеї, національного самовираження. З погляду вченого, наука має цементуватися довкола своєї нації, бо цією проблемою чужа наука займатись не буде. Він розробляє складний ретроспективний принцип творення перекладу Біблії українською мовою. Будучи студентом, І. Огієнко ретельно вивчив старослов'янську і старогрецьку мови, тож його перші переклади богослужбових книг припадають на київський період. Як ректор Кам'янець-Подільського університету він створив перекладацьку комісію, до якої входили науковці В. Біднов, О. Лотоцький, Є. Тимченко, Ю. Сіциньський, письменники І. Липа, Л. Старицька-Черняхівська, В. Самійленко. Тоді був здійснений переклад частини Біблії (дії апостолів), перекладено іншу релігійну літературу [5, с.58].

Методологічну систему опрацювання пам'яток давнини він виніс із київського семінару В. Перетця й розвинув її, перебуваючи на еміграції. Так, 27 квітня 1925 р. літературо- та мовознавець для комісії, що опікувалась перекладом Святого Письма на українську мову виголосив цілу наукову доповідь «Методологія перекладу Святого Письма та богослужбових книжок на українську мову», а 19 січня 1932 р. виступив на засіданні українського історико-філологічного товариства в Празі, виклавши основоположні методичні концепти, педагогічні настанови щодо розмежування писемних пам'яток українських від білоруських [10, с.33]. Справа в тому, що 26 листопада 1925 р. сенат Варшавського університету затверджує кандидатуру Огієнка на посаді звичайного професора церковнослов'янської мови та палеографії православного відділу богослов'я (п'ять годин лекцій і дві години семінарських занять на тиждень). На суд колег учений виніс вступну лекцію «Церковнослов'янська мова в Литві та Польщі за XV-XVIII ст.», 17 березня 1926 р., разом із керівником відділу, митрополитом Варшавським та Волинським і всієї православної церкви в Польщі Діонісієм (Валединським) засновує неперіодичне видання наукових праць (1926-1934 рр.), а з професором університету Р. Смаль-Стоцьким – цикл мовознавчих посібників і розвідок «Студії до української граматики» (1926-1932 рр.). Огієнко – один зі співзасновників і авторів історико-літературного альманаху «Визволення України» (1932), голова Товариства допомоги українським студентам високих шкіл у Варшаві (1929-1931 рр.). До імен двох українців, дійсних членів Польського мовознавчого товариства (Р. Смаль-Стоцький, Б. Житецький), з 1931 р. приєднується ім'я Івана Огієнка. Він – співробітник (на громадських засадах) Інституту дослідження національних проблем у Варшаві, Української загальної енциклопедії, член науково-дорадчої колегії при Варшавській публічній бібліотеці (відділ стародруків), слов'янського інституту в Празі, учасник Першого з'їзду слов'янських філологів, що проводився в цьому місті (1929) [1].

Викладаючи у Варшавському університеті І. Огієнко навчав студентів у палеографічному семінарі як працювати з рукописами давнього письменства, створених кирилицею. Для цього у Львові він друкує спеціальні педагогічні поради під назвою «Програма опису кирилівських стародруків», в якій пояснює, що виходить ця праця у світ «тільки з бажання допомогти в описуванні цінного нашого стародрукованого спадку, а тим самим прислужитися розвитку науки» [7, с.13]. Означена праця вченого-філолога була своєрідним методичним підручником для студентів палеографічного семінару. Своїм послідовникам педагог радить:

1. Перш, ніж описувати стародрук, треба добре прочитати його і проаналізувати, не робити поспішних висновків.

2. Для опису треба вибирати повний текст, добре збережений примірник.
3. Для кращого розуміння тексту докладно ознайомитися з історією друкарні, де було надруковано книжку, а також вивчити життя та діяльність автора. При цьому Огієнко доречно пропонує студентам ознайомитися із його власним підручником «Історія українського друкарства», а також дослідженням С. Маслово «Українська друкована книга XVI-XVIII віків» (К., 1925).
4. До опису першоджерела слід підходити найретельніше: описувати слово в слово, буква в букву, знак в знак, як в оригіналі.
5. Якщо ж текст надруковано кириличними знаками, то й так слід списувати, не замінюючи літер.
6. Якщо ж йдеться про посилання на якесь слово чи окремий текст, то обов'язково треба посилатись на сторінку.
7. В уривках неодмінно слід дотримуватись пунктуації, розділових знаків так, як в оригіналі. Ні в якому разі не треба підмінювати автора і довільно розставляти пунктуацію.
8. Якщо є можливість, то найцікавіші аркуші треба сфотографувати, але при цьому зазначити обов'язково, з якої саме сторінки знято.
9. Параграфи, що не підходять до описаної книжки, можна опустити. Якщо ж трапляються такі місця, на які не можна дати відповідь – напишіть про це [7, с.12].

Як бачимо, філолог, спираючись на власний досвід, розробив педагогічні настанови, своєрідні норми для праці над стародруками, бо, за його визначенням, «якоїсь усталеної норми опису у нас ніколи не було – кожний їх описував, як хотів» [7, с.13]. Такий стан речей науковець вважав ненормальним, тому і визрів задум допомогти молодим дослідникам в ділянці палеографії, палеотипії, історії давньої української літератури. Сам І. Огієнко при літературознавчому аспекті уважно ставився до методу датування, що є допоміжним при з'ясуванні зв'язку певного твору і подібними творами інших авторів певного часу, якому датування допомагає краще визначити літературні й наукові впливи, течії, школи, а головне – назвати суспільні причини, що зорієнтували автора взятися за написання окремої теми. Кожне Огієнкове дослідження оснащено зразковим науковим апаратом – примітками, поясненнями до основного тексту, посиланнями на першоджерела. Прикметно, що для наукового апарату притаманна ознака: точність і стислість. Такий метод він виніс із семінару В. Перетца, про що свідчить його рецензія на працю Є. Пеленського. У ній рецензент-Огієнко зауважує, що упорядник не подав «капітальної праці В. Перетца «Из лекцій по методологии истории литературы» 1914 року, де багато бібліографічних покажчиків, навіть великої вартості, як бібліографія української драми та проповіді (за моїми матеріалами)» [8, с.123]. Виходить, що й І. Огієнко, будучи студентом, певним чином долучився до появи друком «капітальної» праці академіка В. Перетца.

Під час роботи над рукописами, стародруками педагог звертав увагу на мову і географічність (місце написання) твору. Він полемізує з білоруським літературознавцем В. Ластовським, піддає критиці його «Історію білоруської книги» [13], закидає докір Є. Карському, В. Ластовському, які безпідставно «Учительне Євангеліє» зараховують до білоруських пам'яток. Відтак Огієнко-методист систему досліджень ділить на дві частини: 1) ознаки національно-територіальні; 2) ознаки діалектичні або мовні [9, с.18]. У такий спосіб науковець приходив до педагогічних настанов та методичних рекомендацій своїм учням:

1. Коли в пам'ятці не зазначено ані автора твору, ані місця написання його, тоді докладно, ретельно слід аналізувати мову пам'ятки, і коли у цій мові нічого немає протилежного українській, то такий стародрук зараховуємо

- до українського. Мова найсильніше вирішує питання про національність пам'ятки (наголоси, українізоми тощо).
2. Географічний принцип. Місце написання чи видрукування не вирішує питання про національну приналежність пам'ятки. Вона залишається пам'яткою тієї мови, тієї нації, що до неї належить автор.
 3. Анонімні твори з діалектно невиразною мовою (місце появи невідоме) можна приписувати і українській, і білоруській культурам.
 4. Якщо ж твір надруковано поза Україною, написано спільним подружжям (білорус-українець), тоді про національність пам'ятки вирішує мова; а при невирішені цього питання – твір залишається пам'яткою обох народів.
 5. Коли пам'ятка має виразні ознаки дзекання, цекання, акання, а інші ознаки цьому не противляться, тоді таку пам'ятку вважаємо за білоруську. На підтвердження мовленого, І. Огієнко надрукував методичні поради «Наголос jako метод означення місця виходу стародрукованих книжок» [6], яку 16 червня 1925 р. подарував професору М. Вознякові «на знак правдивої пошани».

Отже, І. Огієнко набрався досвіду праці над стародруками не лише в семінарі В. Перетца (там здобув теоретичні знання), а й в процесі особистого спілкування з М. Грушевським, О. Шахматовим, І. Франком, А. Кримським, М. Возняком, С. Масловим, скрупульозною працею у книгозбірнях, та архівах. Науковець виробив власну методологічну структуру пошуку й оцінки істини. Скажімо, літературу Київської Русі він не називає літературою середньовіччя, а вважає її літературою давньої України. Літературознавець чітко визначає методику наукової праці над книгою, репрезентуючи власний стиль, індивідуальну концепцію, що є свідченням високого таланту філолога, переконує у його навиках фахового користування першоджерелами. Він послуговувався фондами архівів Київської духовної академії, Київського, Краківського, Московського, Петербурзького, Львівського, Варшавського, Празького університетів, які відкривали йому широкий світ до науки. Тому з певністю можна констатувати, що набутки, знання, досвід у галузі методології досліджень творів давнини І. Огієнко втілює у наукових та методичних розробках, що не втратили своєї актуальності й тепер, вони є взірцем для подальших філологічних студій.

Список використаних джерел:

1. Галерея видатних особистостей: Іван Огієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/en/geninf/osobystosti/ogienko>.
2. Козлик І.В. Методологія літературознавства як актуальна проблема. Стаття перша / І.В. Козлик // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2003. – №9. – С. 2-9.
3. Лесик В. Введение в марксистско-ленинскую методологию литературоведения : [учеб. пособие для студентов филол. фак. ун-тов] / В.В. Лесик. – Львов : Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1984. – 238 с.
4. Мітосек З. Теорії літературних досліджень / Зофія Мітосек ; [пер. з пол. В. Гуменюк ; наук. ред. В.І. Іванюк]. – Сімферополь : Таврія, 2005. – 407 с.
5. Митрополит Іларіон. Рятування України: на тяжкій службі своєму народові / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1968. – 94 с.
6. Огієнко І. Наголос jako метод означення місця виходу стародрукованих книжок / Іван Огієнко. – Львів, 1925. – 26 с.
7. Огієнко І. Програм опису кирилівських стародруків / Іван Огієнко. – Львів, 1932. – 16 с.
8. Огієнко І. Рецензії й огляди / Іван Огієнко // Наша культура. – 1935. – №1. – С. 123-124.
9. Огієнко І. Розмежування пам'яток українських від білоруських / Іван Огієнко. – Жовква, 1934. – 32 с.

10. Професорові, докторові Іванові Огієнкові в тридцятую річницю його наукової та громадської праці присвячують товариші й учні : науковий збірник. – Варшава, 1937. – 40 с.
11. Удалов В. Аналіз і синтез: одноступеневий варіант (на матеріалі філософії та літературознавства) / В. Удалов, В. Зубович, Т. Полежаєва // Філологічні студії. Науковий часопис. – Луцьк : ВАД, 2001. – №4. – С. 124-147; Удалов В. Особливості сучасної науки та цілісно-системний підхід і метод / В. Удалов // Філологічні студії : науковий часопис. – 1999. – №4. – С. 37-57; Удалов В. Методологія серед основних складових літературознавства / В.Л. Удалов, В.С. Зубович // Проблеми славистики : наук. часопис. – 2001. – №1. – Луцьк : ВАД, 2001. – С. 37-43.
12. Фролова К. Теория и методика применения эстетических категорий в литературоведческом анализе К.П. Фролова / К. Фролова. – Днепропетровск : ДГУ, 1985. – 229 с.
13. Гісторыя беларускай (крывскай) кнігі: Спроба поясніцельнай кнігопісі ад канца Х до пачатку ХІХ стогодзя. – Ковно, 1926. – 776 с.

The article analyzes the methodological advice, pedagogical guidance of John King James paleographic seminar students at Warsaw University to describe Cyril old books and research methodology ancient Ukrainian literature. It is proved that in their practical research activities I. Ohienko-scientist resorted to linguistic, historical, paleographic, comparative, analytical, biographical, estopsyholohichnoho, bibliographic research methods works of antiquity. The mentioned methods embodied in his works, which are still relevant, and now they can serve as a model for philological studies.

Key words: methodological system, Cyrillic printed books, text, methods, scientific apparatus, bibliography, ancient Ukrainian literature.

Отримано: 27.12.2016 р.